

2(407 9(407.925) 252-142

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԹԻԻ Ա. — ՇՐՋԱՆ ԺԳ.

1880

ՏԱՐԻ ԺԲ. — ՅՈՒՆՎ. 31.

ԱՆՅԿԱՅԱԾ ՅԱԽԵՐ:

Ամեն բան այնպէս է անց կենում, գնում, ինչպէս որ շխմացանք լմէ երբ պատահեց մեզ: Հիւանդութեան մէջ տանջանքով անց կացրած շաբաթներն ու ամիսները, մահի, վտանգի երկիւղը, ընտանեկան կեանքի մէջ պատահած ձախորդութեան մասին մեր ունեցած ցաւն ու կսկիծը — այս ամեն մեր գլխին եկած բաները ծովի ալիքների նման ուռչում, բորձրանում են, գոռում, գոչում անում, երբ որ ժայռի զարկվելով, փշրվում են, ու փշրաւոված կրկին յետ վազում անգուլ ու նրազար վազող, անգարձ գնացող կեանքի հոսանքի մէջ, Ժամանակով մեր արտասուքը դադարում է, այն արտասուքը որ երբեմն անմիջիժար կերպով լծափում էինք, կամոց կամոց սկսում են փակվել ու ողջանալ մեր վրքերը, աշխարհիս վերայ մեր սրտի սիրահաններին հողը դնելուց յետոյ մի քանի դարուն վերան անց է կենում, տեսնում ենք որ նոցա գերեզմանի վերայ կանաչ խոտ է դուրս գալիս, ուրեմն մի նոր կեանք երևում, մեր նորոգվելու կեանքին իրրե օրինակ, և ուր որ երբեմն յուսահատեցնող ցաւից սիրաներս կտրաւում էր, այնտեղ մեզ միջլծարութիւն է բերում մի նոր ու նորոգվող կեանք, որ և մեզ յոյս ու սիրտ է տալիս որ մեր կեանքն ևս պէտքէ նորոգվի:

Ամեն բան երազի նման անց է կենում, գնում լմէ ուրախութիւն, լմէ տխրութիւն, բայց մի լոկ երազ չէր այն, ինչ որ քաշեցինք, շատ անգամ սարսափելի և անուրանալի իրողութիւն էր, որ պատահեց մեզ, Արժէ այնչափ լմելեամիտ պէտքէ լինէինք, որ մեր գլխին եկած ու անց կացած բանը մեր մտքից բոլորովին հանել, կորցնել կամենայինք, Եթէ մոռանալ ևս կարողանայինք, մեր քաշածները մեր միտքը պէտքէ ձգէին

1262-54

մեր կորցրած բաղաւորութեան անշան մնացորդները, իրրեւ մեր քանդ-
ված տան փլատակները, այդ անբաղդութեան վերայ մեր ձերանալուն նշանը,
մեր ճակատին վերայ եղած խորշոմները, մեր մաղերի մէջ ընկած ձերմակը:

Սան շատ մարդիկ, որ իւրեանց համար զուարճութիւն են համարում,
իւրեանց պատահած վտանգները իւրեանց բարեկամներին պատմելը, այս-
պիսի մարդիկ, սովորաբար պարծանքի համար են պատմելը սիրում, որ
ցոյց տան թէ ինչեր է իւրեանց գլխովն անց կացել ու դիմացել են, ու-
րեմն զոցա պատմածները իւրեանց քաջածնների խոր տպաւորութիւնն չէ,
որ իւրեանց սրտի մէջ կայ, ու որ նորոգումէ իւրեանց մտքի մէջ այն նե-
ղութիւնների պատկերը, որի ներկերը արդէն իւրեանց գոյները կեսով չափ
կորցրել են: Ուրիշները ընդհակառակն աւելի լաւ են համարում չխօսել
իւրեանց գլխին եկածների վերայ և մինչև անգամ հեռացնում են իւրեանց
մտքից այնպիսի յիշատակները, որովհետեւ նոցա խայթոցը դեռ ևս բթա-
ցած չէ, և որքան ևս կամաց կաշին, նորից կարող է վիրաւորել:

Բայց Բրիստոսի աշակերտը իւր անցալի մասին ուրիշ պարտականու-
թիւններ ունի, քան թէ նորա վերայ կատարուի նայելու, կամ ախ քա-
շկու: Նա մտածումէ, որ մարդիս կեանքի մէջ ինքն իւրեան ոչ մի բան չէ
լինում, մի ժամանակ իւր քաջածն ևս ի վերուստէ, էր, և թէ ինչպէս որ
սուրբ Գիրքն է, նոյնպէս և մեր կեանքի մէջ մեր փորձած ու մեր գլխին
եկած բաների գիրքն ևս նորա համար է, որ բան հասկանանք ու սովորներ,
որ պատժվներ, որ լաւանանք, որ արդար կեանք ունենալու համար խրատ-
վինք ու կրթվինք, ու մարդս կատարեալ լինի և ամենայն բարի գործի հա-
մար յաջողակ ու յարմարաւոր: (Բ. Տիմոթ. 3. 16, 17):

Մեր կեանքի մէջ փորձած ու մեր գլխին եկած բաների գրքից շատ լաւ
ենք սովորում ու հասկանում: Աստուծու առաջնորդութիւնն ու կառա-
վարութիւնն ու մենք մեզ լաւ ճանաչում, այդ գիրքը միանոյն ժամանակ
մի հայելի է մեզ համար, որի մէջ մենք տեսնում ենք մեր ապագայն ու հաս-
կանում ենք, թէ մեր վերջը ինչ և ինչպէս պէտք է լինի:

Անցած ժամանակի մէջ իմ քաջածններիս վերայ յետ նայելը պէտք է ինձ
սիրտս խելք ու հաստատամտութիւն տայ ապագայում իմ գլխիս գալու
բաների մէջ, որ միշտ կարող են ինձ պատահել: Բայց ինչպէս պէտք է
անեմ այդ բանը: Մի՞թէ իմ կեանքիս մէջ արդէն քաջածններիս յիշատակը
իմ սիրտս չալիտի կոտրէ, որ այլ ևս դիմանալ չկարողանամ: Մի՞թէ դեռ
ևս ցաւը սրտիս մէջ չէ, մի՞թէ դեռ ևս արիւնը չէ վաղում քանի քանի
կէս լաւացած վերքերիցս: Ախ, այն օրերը, որ ևս քաշելիս այն օրերի մէջ
այնպիսի ժամեր կային, որ ես շատ կցանկայի մտքիցս բոլորովին հանել,
կորցնել: Թէև իմ կեանքիս մէջ շատ կիւրակէներ, ևս տեսայ ուրախ ու
պայծառ, բայց կցանկայի, որ կեանքիս այդ օրերը նորոգվէին, որ կրկին
անգամ չկորցնեմ ինձ բաւական համարելով, մինչ որ արդէն կորցրել եմ
կրկին անգամ չափոստամ, խեղճ չմնամ, ձեռք ծոցս զրած, պատուից ու
կեանքիցս չընկնեմ, ինչպէս որ պատահել էր ինձ, ու դառն փորձն առայ:

Մտնելը բերեւ շնորհ օրերը, որոնց մէջ շատ և շատ բաներ տեղի ունեցան, այսպէս է ասում Աստուծու ձայնը, Ի դուր տեղը միտքս չէ յիշում այդ ձայնը այն իմ քաջած շատ ու շատ տեսակ սե օրերը, որոնց մէջ գտնված ժամանակս յոյսս բոլորովին կտրել, կորցրել էի և չէի կարծում որ ինձ ճար ու ճարակ կայ ազատվելու, եւ յիրաւի մի մեծ ու խորհրդաւոր նշանակութիւն ունեցող բան կայ մեր քաջածների մէջ, և ի՞նչ զարմանալի տարրեր զգացմունք ենք ունենում մենք այն ժամանակ, երբ որ միտք ենք անում, մեր գլխին եկածների վերայ, կամ մեր միտքն ենք բերում մեր քաջածները, և երբ որ մտածում ենք, թէ զեռ ինչեր կայ մեր առաջը և ինչեր կարող են մեզ պատահել, Մի մութ ու անբաղդութիւն գուշակող ամպի նման մեր վերան գալիս է մի պատահմունք, որից հետեւալու այլ ևս ճարը չկայ, Օր ու զիշեր վերան միտք անելով տանջում ենք և մեր սիրտը վախ ձգելով աւելի ևս վատացնում ենք մեր գլխին գալու շարիքը, Սովորաբար հողեղէն մարդս աւելի անբաղդ է իւրեան կարծում այն բանի մէջ, որ իւրեան անձանթ է, ու անյայտ և որ վախենում է, թէ իւրեան կարող է պատահել, քան թէ այն բանի մէջ, որ իւրեան ծանթ է, որ փորձեալ է, որ գլխովն անց է կացել արդէն, Երբ որ մեզ պատահած վատ բանը արդէն անց է կենում պրծնում, ու մեր սրտի սաստիկ ցաւը մեղմանում ու չափաւորվում, դարձեալ խելքներս գլուխներս է գալիս ու կարանում ենք մեր քաջածի վերան միտք անել թէ ի՞նչ էր, ինչ չէր, այն ժամանակը մեր գլխին եկած մեծ անբաղդութեան մէջ անգամ մի լաւ, մի օգտակար կողմն ևս տեսնում ենք մեզ համար:

Ամեն բանից առաջ քրիստոնէի մոլորին այս է գալիս թէ «բնութիւն է Աստուծոյ և ո՛րքա՞ն քաջ է և ո՛րքա՞ն քե՛տ: Ամենակարողի մի աչքով անելը բաւական էր, որ մեր երկար ժամանակ վերան աշխատութիւն ու քրտինք թափած շինութիւնը յանկարծ փուլ գար, Ինչ որ մենք մեր բոլոր կեանքի մէջն էինք հաւաքել, մի անգամ միայն քամի զարկաւ ու յարզի նման ցիր ու ցան արաւ, Արի վերան որ մենք կկարծէինք թէ մեր երկրաւոր բաղդաւորութիւնն պէտքէ հաստատենք, մի հիւանդութիւն կեանքից զոկեց ու գերեզման տարաւ, Աւերջապէս ի՞նչ պիտի լինի մեր ամեն կերպով խելք բանացնելն ու արած զգուշութիւնները, երբ որ յաւիտենական Աստուծու խորհրդովն ու կարգադրութեամբ ուրիշ կերպ է վճռված մեզ համար, մեր միտք արածի պէս չպիտի լինի:

Այո՛, մարդս մի փոքրիկ, մի ջնշին արարած է, Նա իւր տկարութիւնն զգում է ամենից աւելի այն ժամանակ, երբ որ մի փորձութեան ծանր ժամում պէտքէ խոստովանի, որ ինքն անմեղ չէր իւր գլխին եկած փորձանքի մէջ, Պարելի է, որ սրտովն աւելի կպած էր իւր աշխատութեամբ ձեռք բերած հարստութեանն այնպէս, որ մոռացել էր յաւիտենական Պարգևողին, պէտք էր, որ իւր միտքը զարթնի, պէտք էր, որ Աստուծու կողմից ազդումը լինի իւրեան սիրտն ու լեարդը մի լաւ սառանեցնելով, Պարելի է, որ մեղքի չար ճանապարհն էինք գնում, խուճկ ծխելով միայն մեր կիրքերին:

միայն վայելչութիւններ քաշելու մեր ցանկութեանն, այն ժամանակը անբաղդութիւնը երկնքից ցած եկած ու Աստուծու կողմից մեզ խփած կայծակի նման մեզ վերայ եկաւ և լսվեցաւ վերեւից ձայն, որ ասումէր մեզ, ես եմ Տէր, քո Աստուածդ: Ի՛նչ միայն պէտքէ ծառայես: Արեւի է, որ շատ հպարտանալով մեր ունեցած ոյժին վերայ, մենք կարծումէինք, որ մեր ունեցած խելքովն կարող ենք մեր բաղդաւորութեան և յաջողութեան պատճառն ու տէրը լինել, մեր գործերը կառավարել ու մեր վիճակը տնօրինել այնպէս, ինչպէս որ մեր սիրտը կամենումէ: Այն ժամանակը յանկարծ մի գերեզման բացվեցաւ մեր առաջին և մեր ընտր մարմինը դող ընկած, մտքներս բերինք որ մենք մահկանացու ենք ու յաւիտենական դատաստանի առաջ պէտքէ զուրս գանք: Ինչ որ լաւ անց կացրած կեանքի լիութիւնն ու վայելչութիւնը չէր կարող անել, այն արաւ մի մեզ զարկող ու գետին փռող անբաղդութեան հարուած: Եւ ինչպէս մեր խելքը բռնեցաւ քեզ — Ինչպէս մեզ ճանաչեցին, եթէ որ մեր քաջածնները մեզ համար անպտուղ չմնացին, եթէ որ մեր գլուխը եկածներինցն այն օգուտը քաշեցինք, որ լաւ հասկացանք, եթէ ինչի համար ենք մենք այս աշխարհիս երեսը ապրում և եթէ որչափ ծովել ենք ու հեռացել մեր ճանապարհիցն ու սուրբ նպատակից, ուրեմն և մեր քաջածնները մեզ համար անբաղդութիւն չէին, այլ գերազոյն և աստուածային բարեբաղդութիւն:

Այ՛ո, կարող եմ ասել, որ այն ամեն բանը, ինչ որ մեր սաստիկ տրտմութեան ժամանակը իրրեւ չարիք ու անբաղդութիւն լացացնում էր մեզ ու վայ տալ էր տալիս մեր գլխին, ընդհակառակն մեր փրկութեան համար ուղարկված էր մեր վերայ ի վերուստ: Ես մի սարսափելի հրդեհ տեսայ, որ մի զարհուրելի զիշերվան մեջ մարդկային բնակութիւնների ամբողջ կարգեր մոխիր դարձրեց: Ի՛նչ անմխիթարութիւն էր նոյն միջոցին, և երբ որ այդ անցքից յետոյ մի քանի տարիներ վերան անցան, ի՛նչ նոր ծաղկած, ժողովրդով լցված և ամենեւին մտքից անց չկենալու տեղ էր դարձած այն կրակ ընկած պրկած տեղը: Այն տեղի բնակիչները խժան էին ստացել, առաջվան իւրեանց թմբութիւնից զարթնել. մի բոլորովին տարբեր աշխոյժ ու գործունէութիւն կտեսնվէր մարդիկների վերայ, մի ազնիւ համաձայնութիւն կար ամեն միւսի մտքի մէջ հասարակաց օգուտն յառաջացնելու կողմից, և այ՛ո, սակաւ մարդ կգտնվէր նոյա մէջ, որ չստոտովանէին, եթէ անբաղդութիւնն իւրեանց աւելի մեծ բարեբաղդութեանը պատճառ դարձաւ: — Ես մի ընտանիք կճանաչէի, որ իւրեանց մշտական անհամաձայնութեամբ ու հակառակութեամբ մեջնիրը սէր ու միութիւն չկար, որովհետեւ ամեն միւր կամենումէր իւր կամեցածը յառաջ տանել, միմեանց սիրտը կցաւեցնէին, միմեանց աւելի պակաս կասէին. յանկարծ մահի սառն ձեռք նոյա մէջից վեր առաւ իւրեանց ամենին սիրեկան մայրը, և տեսայ, եթէ ինչպէս սորանից յետոյ միմեանց հետ անհաշտ քոյրերը նորա գերեզմանի վերայ հաշտվեցան, և ինչպէս մի նոր ու ազնիւ կեանք

սկսվեցաւ նոցա տանը: — Այսպէս է կառավարում մեզ ամենագէտ վերին տեսչութիւնը հաղար ու մէկ ուրիշ պատահմունքի մը ևս որ ամենազատն փորձանքներն անգամ, որոնց պատահումներ մեր երկրաւոր կեանքի մէջ, մեզ համար խաղաղութիւն ու օրհնութիւն են յառաջ բերում: Ճանաչեցէք որ Աստուած է առաջնորդողն մեզ ու կառավարողը, և թէ Աստուծու արածը արդարութիւն է, ողորմութիւն և շնորհ միայն:

Այսպէս անցած օրերի քաջածնելից հասկանումեմ, որ մէն մէկէն յետոյ մեր հայրենիքի մէջ տեղի ունեցող բոլոր բաներն ալ մեր հոգին ազնուանում: Կարիքը, նեղութիւնը մահաւանջու մարդի ամենալաւ ուսուցիչն է եղել միշտ, առանց կարիքի, առանց նեղութիւն քաջելու ոչ մի արհեստ, ոչ մի գիտութիւն դանձում ու յառաջացած չէր լինի: Կարիքն ու նեղութիւնը հաւատի ամենափրկարար քարոզիչն ևս է: Աշխարհիս ամեն բանի կարճատեւ և ապականացու լինելը նորա շնորհով ու գրաւիչ հրապոյրների ոյժը մեր աչքի առաջին շատ պակասեցնումէ և մարդիս հոգին աւելի աշխատում: ու փափաղում աւելի վսեմ, աւելի մնացական բան պատել դոնել, — այսինքն է իւր իսկական կոչմանն հասնել:

Արքան շատ մարդիկ կան աշխարհիս երեսին, որ կարծես աշխարհ են ծնվել ու ապրումեն նորա համար միայն, որ իւրեանց երեսի քրտնքով իւրեանց ամենօրեայ ապրուստը ձեռք բերեն, առաւօտից մինչև երեկոյ աշխատեն, քնեն ու մեռնեն: Ի՞նչ շնչին նպատակ ունի այդ տեսակ մարդիկների կեանքը: Բայց այդպիսիները մի աւելի բարձր բանի վերայ չէին մտածի ու մտքով չէին բարձրանայ, եթէ որ իւրեանց միատեսակ կեանքն ու գործունէութիւնը արիւնով ու կրակով շփոթվէր ու չընդհատվէր: Այդպիսի պատահար որ լինումէ, իսկոյն դարձեալ աղօթք են անում — այն ժամանակ սկսումեն դարձեալ հարցնել, որ բարիքն է, որ ոչ մի դարհուրելի պատահմունք չէ կարող ռնչացնել, կեանքի որ բաղդաւորութիւնն է, որ ոչ մի պատերազմ չէ կարող խանգարել, ո՞ւմ համար ենք աշխատում, հաւարում, երբ որ զաւակները մեզանից առաջ են հողը մանում: Կրօնը, որ մինչև ցայժմ նոցա համար մի երկրորդական բան էր, մեծ նշանակութիւն է ունենում: Նոցա կտորած սիրտն, անհանգիստ միտքն ու վերդոված հոգին ջերմեանոյ աղօթքի թմերի վերայ, հող ու մոխիր դառնալու նմենօրեայ սոփորական, միակերպ աշխարհային կեանքից վերանումէ դէպի աստուածայինը: Մինչև ցայժմ նոքա բեռնակիր անասուններ էին, որ աշխատութիւնից դէպի խնոտն ու մնուրը էին դարձեալ յետ դուռ, ախոտից ու մնուրից դէպի աշխատելու տեղը, այժմ նոքա մարդիկ են, որովհետեւ երկրաւոր կեանքը նոցա բաւականութիւն չէ տալիս, և նոքա մի ուրիշ հայրենիք, մի ուրիշ, աւելի վսեմ նպատակ են իւրեանց մտքից, անց կացնում և նոցա սրտում եղած անմահ բանը իւր խորքում իրաւունքը յետ է պահանջում:

Յաւեր քաջելը մի բարիք, մի բարերարութիւն է: Մեր քաջած ցաւերը

յայտնումեն մեզ մեր ստեղծող ու մեզ կառավարող Աստուծուն և դէպի Նորան են մեզ տանում: Առողջ մարդը իւրեան անմահ կկարծէր, եթէ հիւանդութիւն չտեսներ. բազաւոր մարդր՝ եթէ անբազաւորութիւն չտեսներ, իւրեան ամենակարող կկարծէր. իւր միտքն ամենեւին դէպի լաւը չէր փոխի, եթէ որ նորա քաղցր ու ախորժ կեանքի երազը զարհուրանքով չվերջանար: Բայց երբ որ հիւանդութեան մէջ քաշած ցաւերից զիշերը դողումեն, երբ որ իւր մահիւծից՝ որի մէջ հալվում ու մաշվումէ տեսնումէ գերեզմաններ, որի մինն ևս իւրեան է սպասում, երբ որ իւրեան անհաւատարիմ բազաւորութեանն հետ կեղծաւորներն ու երեսանց բարեկամներն ևս իւրեանից հեռանումեն ու փախչում, այն ժամանակ հասկանումէ նա, որ մարդ մի տկար արարած է, և թէ որչափ ևս մահկանացու մարդ ոյժ և իշխանութիւն ունենայ ոչ մի բան իւր ձեռին չէ: Մի միայն Աստուած է իշխողը, Նորա ձեռին է ամենայն իշխանութիւն ու զօրութիւն, որովհետեւ ամենակարող է. իսկ ամենայն արարած, Նորա հետ համեմատելով, անզօր մի բան է: Երբ որ իւր ամենայն ուրախութիւնները ոչնչանումեն մի ալեկոծված նաւի նման, որ կոտորվելու ծովի տակ դնալու ու կորչելու վերայ է, այն ժամանակ սովորումէ աղօթք անել այն մարդն ևս, որ իւր կեանքում զեռ ևս ոչ մի ժամանակ աղօթք արած չէ, և իւր կեանքի մըրրիկի մէջ նդովումէ ամբարտաւան մարդը իւր անմտութիւնը և խոնարհումէ վերին իշխանութեան առաջին:

Ուրախութեամբ միտքս եմ բերում իմ շատ տխուր օրերս — այն օրերէ մէջ յայտնվեցաւ ինչ Աստուծոյ իմ Բարեկամութիւնն ամենապայծառ կէտով. ուրեմն իմ տրտմութիւններս ինչ քիչէ Աստուծոյ արան: Այն օրերը նկղութիւնն շատ ու շատ անգամ այն աստիճան մեծ էր լինում, որ ես կարծումէի, որ այսուհետեւ ինձ այս աշխարհումս այլ ևս երբէք լաւ լինելու չէ. բայց Աստուծու օգնութիւնն ինձանից այլ ևս շատ հեռու չէր: Նա աչքով արաւ, ու մըրրիկի սե սե ամպերն ցրվեցան և ամեն բան փոխվեցաւ: Լաւ է, որ ես յետ եմ նայում իմ անց կացրած տարաբաղդութիւնների վերայ, որովհետեւ նոքա իմ սիրտս պնդացնումեն իմ ապագայիս համար, Իմ տարաբաղդութիւններիցս սովորումեմ հաստատ յոյս ունենալ ինձ փրկող երկնաւոր Հօրս վերայ, որ ինձ ապագային ևս մօտիկ կլինի, և այն ժամանակ ինձ կօգնէ, երբ որ իսկ ժամանակն է իմ բարուս համար: Իմ անց կացրած ժամանակիս հոսանքից վեր եմ առնում զօրացնող բալասան իմ այսօրվան վերքիս համար և միանգամայն ոյժ եմ ստանում հանգիստելու ամեն մի չարիքին:

Քաշած ցաւերիս վարժատանը այն մեծ նշանակութիւն ունեցող ճշմարտութիւնն ևս սովորեցի, որ մարդիս այնքան քիչ չափէ կապահէ, որ ոյժ ունի արանէլ: Աստուած, որ տնօրինումէ մարդիկների կեանքի վիճակն ու նոցա գլխին գալու բաները, որ տալիս է մարդիկներին այլևայլ չափով ոյժ ու կարողութիւն, Իւր անքննելի իմաստութեամբ կշռել է թէ մարդիս գլխին գալու բանը և թէ նորա ոյժը: Ով որ միայն իւր հաւատը պինդ

կպահէր ուլ որ միայն փոքրագուծեամբ ինքն իւրեանից յոյսը չի կտրի, ուլ որ իւր յոյսը չի կտրի Աստուծուց, որ մեր կեանքի տէրն է, նա չի կորչի: Այն մարդը ամենածանր բանն ևս կարող է տանել, որչափ մեծ է ցաւը, այնչափ ևս շուտ է անց կենում. միայն տանելի ցաւերը աւելի երկար են քաշում:

Լուռ ու ծանր կերպով ձգումեմ՝ աչքս այն քաշածներին վերայ, որ անց կացած օրերումս քաշեցի. միտք եմ անում թէ այն ի՞նչ պատերազմներ էր, որ ես պատերազմեցի, ինչէ՛ր եկան գլխիս: Ամեն ժամանակ այնպէս վսեմ կերպով մտածած չէի, որ նոցանից ինձ համար օգտակար խրատներ ստանամ ու բան սովորեմ: Եթէ որ արդէն շատ անգամ շատ բան կորցրած էի, ի՞նչի ապա կեանքի անցաւոր բարիքը այնպիսի անչափ արժէք ու նշանակութիւն դարձեալ ունէին ինձ համար: Ի՞նչի ուրեմն այնպէս սրտով կպած էի նոցա, որ իւր թէ ոչ մի ժամանակ ձեռիցս գնալու չէին: Ի՞նչի ուրեմն դարձեալ միշտ տաք սրտով, ամենայն ցանկութեամբ պատուի, հարստութեան, քաղաքական կեանքի մէջ ուրիշներից աւելի գերազանց լինելու ետեւից էի ընկնում, երբ որ գիտեմ, թէ որչափ քիչ բան պէտք է, որ ամենից ևս զրկվիմ, ամեն բանն ևս կորցնեմ: Ի՞նչի է դեռ ևս սիրտս կոտրվում, երբ որ նեղութեան ու կարիքի հոգսերը ինձ պաշարումեն, երբ որ գիտեմ, որ Աստուծոյ իմ Երկնաւոր Հայրս, ամեն անգամ ինձ օգնել է, և այսուհետեւ ևս իւր օգնութիւնը ինձանից անպակաս պէտքէ անէ: Ի՞նչի եմ ուրեմն այսպէս շուտ շուտ դարձեալ իմ առաջ արած սխալներիս մէջ ընկնում, երբ որ գիտեմ, թէ որքան շատ քաշելու բաներ ունիմ իւրեւ պատիժ այդպիսի սխալներիս պատճառով:

Ուրեմն իմ քաշածներս, որ ինձ համար մի վարժատուն էին, ուր որ ես ուսումնի առայ բոլորովին ոչի՞նչ էին. ուրեմն զօ՛ւր ինձ տարար Դու, ուլ բարի նախախնամութիւնս այդ զարոցը, որ բան սովորեմ ու դուրս դամ Քո դաստիարակութեամբ: Ուր է ուրեմն բրիստոնէի համբերութիւնն ու երկայնմտութիւնը, որ պէտքէ ունենայ մարդս աշխարհիս ու բաղդի փոփոխութեան ժամանակ: Եւ ի՞նչպիսի ազդու խրատներ ընդունեցի քեզանից, այ փորձանք. — Մէկ կողմ քաշվիմ, անց կացած օրերիս վերայ միտք անեմ ու միտքս բերեմ: Անց կացրած օրերիս նեղութիւններն ու տրտմութիւնները, ուլ Երկնաւոր Հայր, թող զուր տեղը ինձ ձայն չտան, այլ բան հասկացնեն իւրեանց ձայն տալով. որովհետեւ այն օրերը Դու ինձ տուիր, ոչ թէ ինձ կորցնելու համար, այլ այնպիսի մի բարերարութիւն ինձ անելու համար, որ ինձ օրհնութիւն բերէ: Ամեն մի անբաղդութիւն, որ ինձ պատահած է, ինձ համար ազդեցութիւն ունեցող մի պատգամաւոր լինի՝ դէպ ի Քեզ դառնալ ու զիմէլ խրատող. երկրաւոր բանի ամեն մի կորուստ Քո երկնաւոր արքայութեանդ արժանանալու մի նշմարանքը լինի, ամեն մի մահի զիպուած նշան յաւիտենական կեանքի, ուր որ և իմ տեղս պիտի լինի Քո ողորմութեամբդ:

Ուլ Երկնաւոր Հայր, Քո հզօր ձեռովդ և բարձր բազուկովդ օգնիր ինձ:

երբ որ իմ՝ ծունկերս կողողողան, և երբ որ իմ՝ ոյժս Բո իմ՝ վերայ զբաժ
բնոյ տակ պիտի կարսի՛ն:

(Թ. Կ. 4.)

Գ. Ե. Ա.

ՈՐԳԱՆԿԱՐՄԻՐ.

Նախ պէտքէ ասել, որ որդանկարմիր ամենահին ժամանակներում, մինչև անգամ՝ Նոյի առաջին սերունդների ժամանակ, դարձրել էր իւր վերայ մարդիկների ուշքը. պատճառ հին կտակարանում զրաժ Մովսէս մարգարէի ձեռով, օրինակ Ելից, Ղևտացուց և Թուոց գրքերում կարմիր ներկ արտայայտելու համար պատահումէ Տօօլատ բառը, այս բառի արմատը տօօլա է և նշանակումէ միջատ, ճճի, որդն:

Բացի դորանից մեր Աստուածաշնչում փոխանակ տօօլատ բառի ամենտեղ և միշտ դորժ է անվաճ որդան կարմիր: Որդանկարմրի առաջին գործածութիւնը՝ նիւթեղէններ ներկելու համար պէտքէ համարել 270 տարի Բրիստոսի ծննդից առաջ: Այն միջոցին, ինչպէս յայտնի է պատմութիւնից, Հռովմայեցիների թագաւոր Ավրելիանոսը ստացաւ ընծայ Պարսիկների թագաւորից բրդէ հիւսուածք պատմութեանցու, որ ամենապարզ և մաքուր կարմիր գոյն ունէր: Այս բանը երկար ժամանակ դարձել էր արժանայիշատակութեան առարկայ Պապիտօրիում և Հռովմայեցիների ընդհանուր զորմացման առարկայ, և ոչ թէ միայն Ավրելիանոսը, այլև նորա յաջորդ Պրօքը, իսկ յետոյ և Գիոլլեանոսը անպատճառ ցանկանում էին ունենալ այսպիսի ներկ, որ հանգամանքների ստորադրված չլինէր: Նոյն այս նպատակով կատարվեցաւ ճանապարհորդութիւն Հնդկաստան, բայց նոցա բոլոր որոնմունքը դուր անցան: Հինգերորդ դարում, երբ քրիստոնէական հաւատը ծաւալվեցաւ Հայաստանում, նորա հետ և լուսաւորութիւնը, որ յայտնի է «Ասկի դար Հայաստան աշխարհի» անունով, այն ժամանակի շատ մատենագիրներ և պատմաբաններ յիշումեն իւրեանց զրուածներում որդան կարմրի մասին, օրինակ Ղազար Փարպեցին իւր պատմութեան էջերում, որը բովանդակումէ Արարատի նկարագրութիւնը, համեմատելով նորան իւր պտղաբերութեան, հանքերի, բուսական և կենդանական բերքերի հարստութեան կողմից Եգիպտոսի և երկրային զրախտի հետ ի միջի այլոց ասումէ. «որ մի քանի բոյսերի արմատն ընդ կից, որոնք առհասարակ բուսումուն են եղեգնեայ ճահիճների մօտ, գոյանումեն որդեր, որոնք տալիս են ամենազնիւ կարմիր ներկ»:

Բացի դորանից մեր պատմութեան հայր Մովսէս Խորենացին մեծ Հայաստանը նկարագրելիս, որ բաղկանումէր այն ժամանակ 15 նահանգներից, որոնցից միջինն ասվումէր Արարատեան, նորա ինն նահանգները նկարագրելուց յետոյ, յարակցումէ. «Արարատեան նահանգը բովանդակումէ իւր մէջ լեռներ, դաշտեր և արտազրուժէ առատութեամբ ամեն տեսակ բերք»: